

Et udu hall lahuks Taaramäelt

Villem Reiman. Mis meist saab? Koost.

Hando Runnel. Ilmamaa, Tartu, 2008.

511 lk.

Eesti rahvuse teket ning võitlust olemasolu eest üheksateistkümnendal aastasadajal ning kahekümnenda sajandi alguses on küll palju uuritud, paraku on see aga peamiselt olnud keskendatud teatud isikutele ja sündmustele. Kui rahvuslikku ärkamisaega 1860–1880-ndatel aastatel on küllaltki põhjalikult käsitletud, siis sellele järgnenud venestusperiood on uurijate tähelepanu alt välja jäänud. Nii teatakse – kas või Eesti rahatahtede järgi – Hurta, Koidulat ning Jakobsoni, Villem Reimani nimi on aga endiselt suhteliselt tundmatu. Osalt on selline suhtumine tingitud pea ainsas venestusperioodi kirjeldavas uurimuses – Friedebert Tuglase “Eesti Kirjameeste Selts” – ajastule antud ühemõtteliselt negatiivsest hinnangust. Kui tegemist oli tõeliselt madala ajastuga ning tõeliselt madalate tegelastega, siis ei saanud selles midagi kaunist ja õilist olla. Ometi oli venestusametnike kiuste tegemist ajaga, mis kinnistas rahvusliku ärkamisaja saavutused ning andis eestlusele tõuke, millela iseseisva Eesti sünd oleks võimatu olnud. See oleks olnud võimatu rahvuslikku vaimu raskematelgi aegadel kandnud tegelasteta, kellest olulisemaks oligi Kolga-Jaani väiksekasvuline kirikuõpetaja Villem Reiman.

Villem Reiman sündis Viljandimaal Suure-Kõpu vallas 1861. aasta 25. veebruaril vana kalendri järgi. Viljandis ja Pärnus õppimise järel Tartu Ülikoolis usuteadust tudeerima asununa liitus ta varakult rahvusliku liikumisega. Noor Reiman etendas olulist rolli Eesti Üliõpilaste Seltsi kujunemises venestusajal rahvuslikku liikumist kandnud organisatsiooniks. Temast sai omamoodi vahelüli Jakob Hurda ning noorema, nn. Tartu renessansi kandnud põlvkonna vahel. Venestusvastase võitluse juhina oli V. Reiman korduvalt poliitseilise uurimise all, jätkates siiski viljakat ja aktiivset publitsistitegevust ning levitades rahvuslikke vaateid. 1890. aastal asus V. Reiman ametlikult ametisse Kolga-Jaani kirikuõpetajana, millist ametit ta pidas oma surmani 1917. aastal. Kirikuõpetaja-

jana arendas Reiman Kolga-Jaanis palavikulist tegevust, edendades siin kooli- ja kultuurielu ning ühistegevust. Temast sai Eesti karskusliikumise üks peamisi vedajaid ning ühistegevuse toetajaid. Pea võimatu on üles lugeda kõiki neid ettevõtmisi ja organisatsioone, kus Reiman juhtivalt tegutses. Mainida tasub siin vahest vaid Eesti Kirjanduse Seltsi käimalükkamist ning Eesti Rahva Muuseumi sünni juures seismist. Reimani algatusel ja õhutusel osteti Jaan Tõnnisonile 1896. aastal Postimees ning muudeti see rahvusliku kihutustöö keskuseks. Viljaka publitsistitöö kõrval jätkus Reimani aega ka teaduslikuks uurimistööks, muu hulgas ühe esimese teaduslikku kriitikat kannatava Eesti ajalookäsitluse koostamiseks. Reiman andis rahvuslikule mõttele ning ideoloogiale uue mõõdu, kaitstes eesti keele ja rahva eluõigust, kritiseerides samas tema negatiivseid omadusi ning kutsudes üles nende vastu võitlema. See tegi Reimani elu tihti raskeks, ta enda aga kibestunuks. Sellele vaatamata väärib just tema rohkem kui keegi teine oma kaasaegsetest monumendi Toomemäel.

Seda rõomustavam on, et kirjastus Ilmamaa on “Eesti mõtteloo” sarjas jõudnud ka Villem Reimani kirjutisteni, mis anti välja pealkirja all “Mis meist saab?”. Selle esimene ehk vaimulooline osa on pühendatud Reimani kultuuriloolistele artiklitele alates teatavas mõttes Reimani rahvuslikuks läbilöögiks olnud uurimusest Friedrich Robert Faehlmannist (1890) ning lõpetades tema ühe viimase kirjatööga Johann Voldemar Jannsenist (1916). Tegemist pole mitte üksnes heade kultuurilooliste uurimustega, vaid pea kõigis neis on peidus kas rahvuslik üleskutse või õpetus. Reimani kultuuriloolised artiklid lähtuvad tema herderlikust arusaamast rahvusest – olulisemateks teguriteks selle juures on territoorium, suguveri ning eriti keel, aga ka tahe end rahvuslasena teostada ehk rahvuslike põhimõtete järgi elada. Seejuures kritiseerib Reiman teravalt “pühapäevarahvuslasi”, kes ise küll rahvuslike küsimustega tegelesid, rahvuse tuleviku aga ei uskunud ning rahvuskeelt põlgasid. Keele hoidmine on Reimanile rahvuse tuleviku jaoks peamisel kohal, seetõttu kritiseerib ta üsnagi teravalt eelärkamisaja tegelasi – et nood oma perest eesti keele eemale hoiavad –, suunates sel kombel kriitikanooli kaasaegsete haritlaste pihta, kelle kodudes eesti keel astus alles esimesi samme. Tänapäeval tunduvad sellised rünnakud veidi ülepakutuna, omas ajas oli see Eesti tuleviku jaoks aga elu ja surma küsimus.

Teine ehk isamaaline osa on pühendatud Reimani õpetustele, kuidas neid ideid reaalsuses ellu viia. Esimesed kaks kirjutist on pühendatud talurahva vabastamisele, olles rohkem ajaloolise kui poliitilise iseloomuga. Kolmas kirjutis “Koolikõne” (1900) on aga Villem Reimani üks tuntumaid esinemisi, oma aja mõjukamaid väljaastumisi venestuspoliitika vastu, mis levis üle maa, tuues kaasa kohtuliku uurimise ning ähvardas ta kirikuõpetaja kohast ilma jätta. Reiman tegi Venemaa keskvoimude survele Eestis asutatavad ministeeriumikoolid maatasa, kuulutades armastust oma maa ja selle keele vastu: “Kodumaa ja kodurahva külge liitku kool lapsed. Siin on lapse jõu tugevad juured. Kodumaa pinnal oleme meie kasvanud. Meie rahva vaim toidab meid oma keelega, oma mõtlemise viisiga, oma usuga, oma kombega noorest east saadik. Ja üksnes selle keele imehelid, mis ema lapse hälli ääres laulis, suudavad Jumala püha altari pääl usu, armastuse ja lootuse taevatuld nii lapse hinge sisse kanda, et terveks eluajaks last valgustab ja soojendab.” Kool ilma jumalaktusetat kasvatavat seevastu kurjategijaid ehk tarku kelmisid. Sama teemat jätkab Reiman oma “Ajamärkides”, süüdistades vanemaide kergema vastupanu teed minemises, kartes, et “meie müüme kas või oma hinge ära, kui aga kusagilt natuke kõlisevat näidatakse”. Reiman poleks aga Reiman, kui ta samas ka positiivset programmi ei püstitaks.

Selle osa raamatus lõpetavad kaks Reimani vahest kõige programmilisemat artiklit – “Mis meid seob? Mis meid lõhub?” ja “Ajaloolise vaatlamisviisi puudus”. Esimeses käsitleb Reiman põhjalikult rahvust koos hoidvaid ja lahku kiskuvaid tegureid, võttes oma vaated kokku järgmiselt: “Mis meid seob? Suguveri ja keel. Need kaks on meil tugevad sidemed. Mis meid lõhub? Usk (*Reiman peab siin silmas vene õigeusu pealetungi – M. L.*) ja klassivahed. Et need kaks eesti rahva mõlemaid jalgu põlvini maha ei löika nagu Kalevipojal neetud mõök Kääpa jõe põhjas!” Teine artikkel kujutab endast kibedalt tabavat analüüsi eesti rahva psühholoogiast, tema kompleksidest ja orjameelsusest. Reimani meelest puudub Eesti rahval pieteet, see tähendab kohusetunne, austus, tänumeel ja tõeline armastus isamaa vastu. Reimani kokkuvõtte Eesti elu suhtes on karm: “Meie ei sammu rõõmsalt edasi, vaid käime ringiratast, nagu mõni vigase ajuga loom: ei hakka säält minema, kus eeltegijad ja -käijad väsinult maha langesid, vaid alustame uuesti

omapääd, et paremal juhul sinna jõuda, kus eelkäijad oma tööd ja käiku lõpetasid. Ainult rahvad, kes minevikupäranduse aukartuses ja tänumeeles üles tõstavad, sellest ennast kinnitavad ja selle juhul teele lähevad, jõuavad edasi ja teevad töösid, mida ajalugu mälestab ja mis ajad ja rahvad üle kestavad. Ajaloost mitte-arusaavad rahvad ei ole kunagi ajaloolikuks saanud, ei ole ajalugu sünnitanud ega ajaloos kestma jäänud.”

Kolmas ehk kirikulooline osa on pühendatud Reimani usu- ja kiriku-, aga ka karskusteemalistele kirjutistele. Reimani jaoks oli elav usk rahvuse püsimiseks mõõdapäasmatu, see eeldas aga sideme taastamist rahva ja kiriku vahel. Reiman kujunes seetõttu Eesti kirikuelus tõsiseks uuendajaks, pörkudes aga siingi vastuseisu ning mõistmatusega. Eriti vaenulikult suhtusid tema ideedesse baltisaksa kirikutegelased. Sama kehtib ka Reimani karskuspoliitika kohta. Olles karskusliikumise üks peamisi vedajaid, põhjendas Reiman sedagi rahvusliku vajadusega – vaid sellisel kombel võib Eesti rahvas piisavalt tugevaks saada. Tõu tugevus, tugevad ja selged instinktid – need võivad “kultuura” negatiivsete mõjude tulemusel ohtlikult löögi alla sattuda. Kogumiku lõpetab Reimani üks pessimistlikumaid kirjutisi “Sügise”, kus teravalt kritiseeritakse orjavaimust tulenevaid negatiivseid külgi eestlase iseloomus, avaldades lõpuks siiski lootust, et eesti rahva südametunnistus ärkab ning “udu hall Taaramäelt” lahkub.

Reimani kirjutisi iseloomustades võib lühidalt öelda, et ta esitab ja arendab Jakob Hurda aateid Carl Robert Jakobsoni hoogsuse ja võitluslikkusega. Reiman kujutabki endast teatavat sümbioosi neist kahest ärkamisaja suurkujust, kellest Jakobsoni “lõhkumistööd” ta siiski ka üsna teravalt kritiseeris. Samas on Reiman ise Jakobsoni tüüpi võitleja, kes kinnitab, et “hale meel ei pane rahvuslistes küsimustes veel mitte kindlat alust jalge alla” ja et “ainult selgus ja järelandmata kindlus saadab sihile. Poolik olemine on surm.” Ta kritiseerib Johann Voldemar Jannsenit liigse järeleandlikkuse ning rahumeelsuse pärast ning nõuab kõigilt väsimatut võitlust rahvuslike aadete kaitseks. Hurda poolt esimesena välja käidud “neljanda käsu töötuse” arendab Reiman tõhusaks relvaks võitluses ususalgamise vastu, jagades hoope nii vastastele kui ka sõpradele.

Kuid nüüd kriitika juurde. Kogumiku sisule on raske, õigemini võimatu midagi ette heita, küll tekitab küsimusi selles toodud kirjutiste

valik. Sissejuhatusest on raske välja lugeda, kas “Ilmamaa” kavatseb Reimani kirjutistest ka teise kogumiku välja anda. Tundub siiski, et mitte. Miks muidu mainitakse, et mõned antud kogumikust välja jäetud tuumakamad kirjutised on Villem Reimani Kolleegiumi poolt välja antud aastaraamatus “Koguja”. Kui uut kogumikku ei kavatseta välja anda, siis tuleb aga küll kahetsusega arusaamatust avaldada, miks sedavõrd suur hulk Reimani olulisemaid kirjutisi on sellest välja jäetud.

Ajaloo osas puudutab see esiteks mitte ainult Reimani ühte paremat ajaloo-alast uurimust, vaid ka tema eluvaadet parimal kombel kokku võtvat artiklit Jaan Adamsonist (1913). Pärinevad ju just siit mitmed Reimani enda iseloomustamiseks kasutatud mõtted, kaasa arvatud kogumiku sissejuhatust lõpetav “Jõud on igavene”. Teiseks, kindlasti mõne esimeses osas toodud artikli asemel avaldamist väärivaks tööks on uurimus Ignati Jaagust. See 1899. aastal “Sirvilaudades” ilmunud töö kujunes üksjagu pöördeliseks, tuues omal ajal kaasa tõelise skandaali ning viies Reimani peaaegu tagandamisele kirikuõpetaja ametist. Reimani kinnitus, et neljanda käsu – ehk oma vanemate, nende keele ja rahvuse austamise – rikkumine toob kaasa Jumala viha, tõi kaasa baltisaksa kirikuringkondade raevuka reaktsiooni, andes eesti keelt oma peredes kasutusele võtvatele haritlastele selleks aga täiendava argumendi. Kogumiku teises osas on valiku tegemine loomulikult raske – Villem Reimani pärand on selleks lihtsalt väga laialdane. Mõnede kirjutiste väljajätmine torkab siiski teravalt silma. Kindlasti oleksin kogumikku paigutanud ühe parima omal ajal kirjutatud kokkuvõtte rahvuslikust ärkamisest – “Üheksateistkümnnes aastasada eestlaste elus” (1900) –, aga ka aate- ja majandusmeeste suundadele aluse pannud Reimani kirjutised poleemikas Teatajaga 1902. aastal. Reimani 1912. aasta artiklitest oleks väärinud avaldamist kaasajalgi huvi pakkuv “Olud või inimesed”. Kolmanda osa valikuga olen kõige rohkem rahul, siiski oleksin ühe kirjutise asendanud 1892. aastal karskusliikumisele Eestis tugeva tõuke andnud artikliga “Kodu”.

Kõike seda kriitikat on lihtne tühjaks teha – austatud “Ilmamaa” rahvas, andke Villem Reimani artiklitest veel üks kogumik välja! Uskuge, materjali selleks leidub küllaga. Sedagi valikut lugedes võib vaid tõdeda, et Reiman on tänapäeva Eestis sama aktuaalne kui omal ajal. Vahel näib, et Eestis oleks otsekui pidevalt sügise ning et “udu hall Taaramäelt” kunagi ei

lahku. Nii see õnneks siiski pole. Sest alati on Eestis olnud piisavalt olnud neid, keda eriti ei huvita, mida neist arvatakse või millised objektiivsed takistused nende teed tõkestavad, vaid kes oma tahte lihtsalt läbi suruvad. Oma uurimuses Jaan Adamsonist ütleb Reiman selle kohta lihtsalt: “Kahtlemisega, kõhelemisega, arvustamisega ei ole kunagi midagi kätte saadud. Ainult julged läksid ja kanged võtsid, mis meie rahvale tarvis läks.” Selline mees oli ka Villem Reiman ise – ning kas või juba tema monument lööb “udu halli Taaramäel” vähemalt hetkeks laiali.

Mart Laar